

STALINI SURM

Kolmapäeva, 1953. aasta 4. märtsi varahommikul veel enne koitu edastas Moskva raadio Nõukogude valitsuse jahmatava teadaande, mis kuulutas kogu riigile ja ülejäänud maailmale, et pühapäeva, 1. märtsi öösel oli Jossif Stalinit tabanud ränk rabandus. Ametliku avalduse kohaselt sai Stalin Kremli oma eluruumides ajuverevalumi, millega kaasnesid teadvusekaotus ja kõnevõimetus. Stalini keha parem pool oli halvatud ning tema südame ja kopsude töö oli häiritud. Valitsus kinnitas rahvale, et Stalin sai kohast meditsiiniabi „Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse pideva järelevalve all“. Sellegipoolest pidid kõik „mõistma, et seltsimees Stalini raske haigus toob kaasa tema enam või vähem pikaajalise kõrvalejäämise valitsemisest, ja tajuma selle asjaolu täit tähendust“. See pidi tähendama „seltsimees Stalini ajutist tagasitõmbumist“ riigiasjadega tegelemisest.

Arstlikus bulletäänis toodi ära põhjalikumaid diagnostilisi üksikasju, sh Stalini hingamisraskused, kiire pulss ja kliiniliselt murettekitav kõrge vererõhk koos südame arütmiaga. Stalini „raskest tervislikust seisukorrast“ hoolimata rakendasid arstid „tervet rida ravimeetmeid ... organismi elutähtsate talitluste taastamiseks“.¹ Bulletääni teksti all olid üheteistkümne maineka arsti – nende hulgas tervishoiuministri ja Kremli pearsti – nimed.

Režiim ei jätnud mingit kahtlust, et vapustavale meditsiinilisele sündmusele reageeriti kõige efektiivsemate võimalike ravi-meetmetega ja parteiliidrid hoidsid tervishoiuministri tegevusel silma peal, samal ajal kui minister juhendas kümnet ülejäänud tohtrit, kelle seas polnud ainsatki juuti, nagu nimedest näha võis. See oli kriitilise tähtsusega asjaolu, sest ainult seitse nädalat varem, 13. jaanuaril, oli valitsus teatanud, et paljastati hirmuäratav vandenõu, milles osales enamjaolt juudisoost arstide rühmitus, kes väideti koos imperialistlike ja sionistlike organisatsioonidega kavandavat juhtivate Nõukogude ametiisikute tapmist, kasutades selleks oma arstiteaduslikke oskusi. See oli kurikuulus „arstide vandenõu“. Nüüd oli tervisehäda tabanud Stalinit. Tema järglased ja siseringi liikmed – Georgi Malenkov, Lavrenti Beria, Nikolai Bulganin ja Nikita Hruštšov – ootasid uudise teatamisega vähemalt 48 tundi, jätmaks endale aega parteilise ja riigivõimu jagamises kokku leppimiseks, nii rahva rahustamiseks kui ka – mis oli vähemalt sama oluline – omaenda kaitseks. Nad elasid pidevas surmahirmus, teadmata, kas ja millal Stalin neist ühe, kaks või ka nad kõik kirbule võtab, nagu ta oli juba kõrvaldanud hulga omaaegseid võimukaid mehi. Ühine ellujäämisiha tagas sellel delikaatsel hetkel nende omavahelise koostöö. Ühtlasi pidid nad olema absoluutselt veendunud, et Stalin kindlasti sureb. Ühtäkki oli tema halastamatu isiklik diktatuur läbi. Nende hirm Stalini ees hakkas hajuma.

Stalini tervise teemal oli juba pikka aega oletusi tehtud. Kes poleks tema surma peale mõelnud? Võib-olla otsisid inimesed lihtsalt surelikkuse tundemärke, teades, et peale surma enda on üldinimikkuse parimaid kinnitusi vananemine ja haigused. Mõne jaoks oli seegi lubamatu tunne. Arstide teadaandeid kuulates mõtles kirjanik Konstantin Simonov: „Mõttetu on arutada selle üle, mida 73aastase mehe tervise kohta võivad öelda pulss,

vererõhk, kehatemperatuur ja muud bülletäänides toodud üksikasjad. Ma ei tahtnud selle peale mõelda ega sellest teistega rääkida, sest mulle ei tundunud õige kõnelda Stalinist kui lihtsalt ühest äkitselt haigestunud vanamehest.“² Ilja Ehrenburg kirjutas oma mälestuses: „Meil oli ammugi meelet läinud, et Stalin oli surelik. Temast oli saanud kõikvõimas ja kaugel jumalus.“³ Stalin ise ei jaganud seda eksiarmust. Loendamatud kuulujutud väitsid, et ta toetas inimelu pikendamise tegelevaid uurimistöid ning säästis näiteks isegi kuulsat arsti Lina Šterni elu, kui too 1952. aastal riigireetmises ja spionaažis süüdi mõisteti, arvates, et Šterni töö võib tema elupäevi pikendada.⁴

Stalinit ravinud arstide ettekannete ja muude allikate põhjal võib koostada vähemalt osalise haigusloo. Stalin kannatas mitme tervisehäire all, mis tema välimust moonutasid. Tema vasaku jala varbad olid kokku kasvanud. Lapsepõlves põetud tuulerõugete tõttu oli ta nägu armiline. Vasak käsi tundus kärbumuna ja küünarnukk ei andnud korralikult painduma; eri allikad seletavad seda kas poisieas saadud vigastusega, mida korralikult ei ravitud, või siis raske sünnituse tõttu tekkinud häirega, mida nimetati Erbi halvatusena. Viiekümnendale eluaastale lähenedes otsis Stalin abi käte ja jalgade lihaste ning närvilõpmete tuima valu vastu ja arstid soovitasid ravikuure Lõuna-Venemaa ja Kaukaasia tervisetel. Veel painasid Stalinit peavalud ja kurgupõletik. Juba 1936. aastal täheldasid arstid raskusi seismisel ja kõndimisel ning alustasid arterioskleroosi varaste sümptomite ravi.

Arvatakse, et pärast sõda sai Stalin 1945. aastal ja ka 1947. aastal kas infarkti või mitu väiksemat insulti. Lääne ajakirjanduses ilmus hulk mitte küll väga usaldusväärsetel allikatel põhinevaid artikleid, milles arutleti tema halveneva tervise üle. 1945. aasta oktoobris väitsid nii Chicago Tribune, Paris Press kui ka Newsweek, et eelmisel suvel Potsdami konverentsil, kus Stalin

esimest ja viimast korda president Trumaniga kohtus, sai ta kaks infarkti. 11. novembril teatas prantsuse ajakiri *Bref*, et Stalin oli 13. septembril infarkti saanud ja Musta mere äärde sõitnud, et seal oma poliitilist „testamenti“ kirjutada.⁵ Raske on mõista, mis tegelikult toimus. 24. ja 25. oktoobril võõrustas Stalin Sotšis USA suursaadikut Averell Harrimani, kes kinnitas ajalehtedele, et „generalissimus Stalin on heas vormis ning kuulujuttudel tema halva tervise kohta pole vähimatki alust“.⁶

Sellegipoolest halvenes Stalini tervis sõjajärgsetel aastatel pidevalt. Üht välisdiplomaati, kes kohtus temaga 1947. aastal, jahmatas, kuivõrd Nõukogude liider oli sõjast möödunud aastatega vananenud; Stalin oli nüüd „vana, väga väsinud vana mees“.⁷ Vene ajaloolase Dmitri Volkogonovi väitel kaotas Stalin oma kabinetis vähemalt kolmel korral teadvuse, kaks puhku Poskrebõševi juuresolekul ning korra poliitbüroo liikmete silma all. Volkogonov nimetas neid atakke äkilisteks veresoonte spasmideks.⁸ Kui Stalin 1952. aasta 19. jaanuaril viimast korda oma ihuarsti, kardioloogi Vladimir Vinogradovi juures käis, soovitas too tal kaalutleda pensionile jäämist. Stalin sai selle ettepaneku peale pahaseks ja lükkas soovitus tagasi kui lugupidamatuse avalduse. Tagasiastumine ei tulnud kõne allagi. (1952. aasta sügisel vahistati Vinogradov seoses „arstide vandenõuga“).

Siiski ei eiranud Stalin täielikult vajadust oma tervise eest hoolitseda. 1945. aastast alates (pärast sõja lõppu) oli ta Moskvast üha kauem ära – algul kolm kuud aastas, siis 1950. aastal peaaegu viis kuud ning lõpuks peaaegu seitse kuud augustist 1951 kuni veebruarini 1952. Tal oli mugavam elada ja töötada mõnes lõunamaises villas, kus soe ilm ja tuttav Kaukaasia kliima talle uut jõudu andsid.⁹ Seal võis ta ettekandeid ja telegramme lugeda, laskmata riigil kordagi märgata, et ei viibi Kremliis. Samas võttis ta Vinogradovi soovitusi vaid väga harva kuulda. Pideva piibu-

suitsetajana ei hoolinud Stalin oma kõrge vererõhust ja jättis suitsetamise maha alles 1952. aastal. Selleks ajaks loobus ta ka saunaskäimisest, sest leilivõtmine kõrgendas vererõhku veelgi. Vererõhu alandamiseks oli tal kombeks enne lõunat juua keedetud vett, kuhu oli lisatud paar tilka joodi; see omapäi ravitsemine oli täiesti kasutu.

1950. aastaks oli lääneriikide huvi Stalini tervise vastu üsnagi suur. Levisid segased kuulujutud ta raskest haigusest ning koguni surmast. Kui Stalin jättis märtsis pidamata valimiskõne, kandis USA saatkond Moskvast Washingtonile ette, et tal võib olla kõri-vähk. Kaks aastat hiljem, jaanuaris 1952, teatas USA saatkond Varssavis, et Stalin on haige ja tema kohusetäitjaks saavad „Beria, Malenkov ja Molotov või Švernik“.¹⁰ Kolm nädalat hiljem tuli USA saatkonnast Ankaras teade, mille järgi oli Türgi peaminister Adnan Menderes rääkinud Ameerika Ühendriikide suursaadikule Poola saatkonna kinnipüütud sõnumist, mille kohaselt Stalin olevat „raskelt haige“.¹¹ Kahe päeva pärast tsiteeris USA Moskva saatkond Amsterdami ajalehtede väiteid, et Stalini tervis hakkavat pärast 1951. aasta 19. detsembril toimunud südameoperatsiooni üles ütleva. Lisaks olevat NSV Liidu Välisministeerium Amsterdami saatkonnatöötajaid väidetavalt hoiatanud, et Stalin pole „enam noor mees“ ja nad ei tohiks lasta end „heidutada teadatel edukalt lõppenud südameoperatsioonist ja peaksid tema vanust arvestades ootama samalalaadseid uudiseid ka edaspidi“.¹² Siiski lisasid USA diplomaadid sellesamas telegrammis, et 21. aprillil osales Stalin Suures Teatris toimunud igaaastasel Lenini sünniaastapäeva tähistamisel, kus ta New York Timesi korrespondendi Harrison Salisbury hilisema väite kohaselt „ilmselt heas vormis ja meeolus“ tundus olevat.¹³ Lahkuv USA suursaadik Moskvast, admiral Alan Kirk, kohtus president Trumaniga 4. veebruaril. Kui jutt läks Stalini, tunnistas suur-

saadik, et „konkreetseid tõendeid [Stalini] tervise halvenemise kohta“ pole tal välja käia.¹⁴ Ameeriklased haarasid ölekõrtest.

Salisbury jälgis kõiki neid kuulujutte. 1952. aasta 27. veebruaril saatis ta New Yorki toimetusse kirja – ilmselt toimetati see Nõukogude vastuluure vältimiseks riigist välja turvalisel viisil –, lubades ajalehte informeerida kodeeritud sõnumiga, kui ta peaks Stalini surmast kuulma enne ametlikku teadaannet. „Ausalt öelda,“ lisas ta, „on minu arvates üks võimalus tuhandest, et ma kuulen midagi enne ametlikku teadaannet, mis peaaegu kindlasti saadetakse välismaale samal ajal, kui avaldatakse siin.“ Ühtlasi palus ta kolleegidel „[temaga] nõu pidada, enne kui trükivad [Stalini tervise kohta] kuulujutte, nagu too üpris totter lugu Amsterdamist, mille avaldas AP [Associated Press]“.¹⁵

Lääne diplomaadid jälgisid hoolega väiksemaidki vihjeid Stalini tervise muutustele. Juunis edastas USA suursaadik George Kennan Washingtoni kuulujutte, nagu olevat Vjatšeslav Molotov ja Andrei Võišinski valmistumas Stalini kohale asuma ning et salaja levitatavat korraldusi eemaldada avalikest kohtadest Stalini pilte, mida oli kõikjale üles pandud.

Sääraste juttude põhjal oletas Kennan, et Stalin oli vähemalt osa oma kohustustest teistele delegeerinud ning „osales avalikel üritustel sporaadiliselt ja suhteliselt pealiskaudselt võrreldes sõjaeelse ja -aegse perioodiga“.

Kennan, kes oli üks kõige filosoofilisema loomuga USA diplomaate, ei suutnud hoiduda kommenteerimast Stalini „relvavendade“ ootamatut pikaealisust. „Mulle tundub, et looduse kapriisid ja keerdkäigud on seda meeste seltskonda ebaharilikult pika aja jooksul säästnud. On aeg, et loodus oma tavapäraste trikkidega lagedale tuleks, ja nende tagajärg võib olla sootuks teistsugune kui meie poolt oodatu.“¹⁶ Loodus sekkuski, kuid alles seitse kuud hiljem.

Sel suvel kandsid Punasel väljakul peetud paraadi jälginud USA sõjaväeatašeed Kennanile ette, et Lenini mausoleumil seisis ilmselt Stalini teisik; „teised poliitbüroo liikmed ... ei tundunud talle tähelepanu pöörvavat ja rääkisid lugupidamatult otse ta nina all“.¹⁷ Kuigi arvamus, et Stalin kasutas mõnikord teisikuid, oli üldiselt levinud, ei lasknud Kennan end nendest juttudest eksitada. Suure huviga kuulas ta Prantsuse saadiku Louis Joxe'i muljeid augustis toimunud kohtumisest Staliniga. Joxe ja tema kolleegid leidsid, et „Stalin nägi väga vana välja. Nad ütlesid, et ta juuksed olid palju hõredamad, kui fotodel paistis, ta nägu oli aukuvajunud ja ta mõjus oodatust väiksemana. Neile jäi mulje, et Stalinil oli vasakut käsivart raske liigutada ning kõik ta liigutused olid vaevalised ja järsud“. Lahkudes valdas neid tunne, et nad olid „kohtunud raugaga“.¹⁸

Sellegipoolest pole kõik meenutused Stalini viimaste nädalate välimusest ja elujõust üksmeelsed. Svetlana Allilujeva külastas isa viimast korda tema sünnipäeval 21. detsembril 1952. Lahkudes oli ta „isa väljanägemise pärast mures“.¹⁹ Viimased välismaalased, kes teda nägid, olid hiljuti ametisse määratud Argentina suursaadik Louis Bravo ja India suursaadik K. P. S. Menon, kes käis Kremli koos India rahuaktivisti dr Saifuddin Kitchlew'ga. Bravo veetis 1953. aasta 7. veebruaril Stalini seltsis peaaegu terve tunni ning märkis, et too oli „suurepärasel kehalises ja vaimses vormis“, mis tema kõrget iga arvestades ootamatu tundus.²⁰ 17. veebruaril võttis Stalin Menoni ja Kitchlew' vastu, vesteldes Menoniga pool tundi ja äsja Stalini rahupreemia saanud Kitchlew'ga rohkem kui tunni.²¹ Taas jäi mõlemale mulje, et Stalini „tervis, vaimne seisukord ja meeleolu olid suurepärased“.²² Raske on otsustada, keda peaks uskuma. Võib-olla nägid need pahempoolsete vaadete ja Stalini režiimi teatud määral soosivad mehed seda, mida soovisid näha, ega tahtnud Stalini tervise nõrgenemist

tunnistada. Peagi polnud aga enam võimalik tegelikkust maailma pilgu eest varjata.²³

Laupäeval, 28. veebruaril 1953 võõrustas Stalin õhtul Kremli ja seejärel Kuntsevo suvilas oma siseringi liikmeid. Viimastel eluaastatel viibis ta peaaegu kogu aeg Kuntsevos. Suvila juurde kuulusid roosiaed, väikese tiigi ümber kasvavad sidruni- ja õunapuud ning isegi põllulapp arbuusidega, mida Stalin armastas kasvatada. Suvilasse siseneja leidis end vestibüülist, millest kahele poole jäid riidehoiud. Vasakpoolne uks viis töötuppa, kus suurt kirjutuslauda katsid sõjapäevil rinnete kaardid; Stalinil oli sageli kombeks seal sohval magada. Paremat kätt viis uks pikka kitsasse koridori, millest paremale jäid kaks magamistuba. Edasi pääses koridorist pikale lahtisele verandale, kus Stalin mõnikord talvel istumas käis, karvamüts peas, lambanahkne kasukas seljas ja vildid jalas.

Vestibüüli keskmisest uksest pääses suurde ristkülikukujulisse söögisaali, mida täitis pikk lakitud söögilaud. Siin korraldas Stalin bankette ning pidas poliitbüroo istungeid ja hiliseid õhtusööke. Ruum oli tagasihoidliku sisustusega, tüüpvalgustite ja roospunaste vaipadega; ainsaks seinakaunistuseks olid kaks suurt portreed – Lenini ja Maksim Gorki omad. Söögisaali teiselt poolt pääses Stalini magamistuppa, kuhu viivat ust polnud seinas peaaegu nähagi; seal olid voodi, kaks väikest öökappi ja valamu. Teises küljes oli suur köök leivaahjuga, mida eraldas puust vahesein. Kui radikuliidihood Stalinile erilist piina tekitasid, võttis ta riidest lahti ja heitis ahju ette lavatsile pikali, lootes, et kuumus valusid leevendab.

Teine korrus, kuhu pääses liftiga, oli mõeldud riigipea tütre ja tolle perekonna tarbeks, kuid Allilujeva käis suvilas haruharva ja ka Stalinil endal polnud ülakorrusele asja; sealsed kaks tuba olid enamasti tühjad ja pimedad.

Suvila oli mõeldud kohaks, kus Stalin saaks puhata ning puude varjus ja roosipõõsaste vahel jalutades või linde söötes lõõgastuda. Ta võttis seal vastu valitsuse liikmeid ja kohtus mõningate väliskülastega, näiteks Mao Zedongiga 1940. aastate lõpul või Winston Churchilliga 1942. aasta augustis; Churchilli kingitud raadio jäigi suvilasse. Kui Svetlana Allilujeva isa viimast korda nägi, „tundusid talle kummalistena“ seal alati olnud seinakaunistused: „need jubedad kirjanike portreed ...“, „Zaporožje kasakate vastuse“ koopia, ajakirjadest pärit lastefotod“. Stalinil oli kombeks ajakirjadest fotosid ja illustratsioone välja lõigata ning neid suvila seintele kinnitada. „Veel üks asi, mis pentsikuna näis,“ meenutas tütar, „oli see, et mehele, kes tahtis midagi seinale riputada, ei tulnud ealeski pähe, et sinna võiks panna mõne neist tuhandetest piltidest, mis talle olid kingitud.“ Allilujeva lahkus ebameeldiva tundega; isa jättis haiglase mulje ja suvila masendas teda.²⁴

Stalinile ei meeldinud üksi olla. Hruštšov kirjutas: „Peaasi oli aidata Stalinil aega veeta, et ta üksinduse all ei kannataks. Üksi olek tekitas temas masendust ja ta pelgas seda.“²⁵ Stalin võis alati oma siseringi liikmeid seltsiks kutsuda. Nagu sageli juhtus, vaatasid Malenkov, Beria, Bulganin ja Hruštšov tol saatuslikul laupäevaõhtul Kremli koos Staliniga filmi. Kaks ammust kaaslast jäeti kutsumata – kohal polnud ei Vjatšeslav Molotovi ega Anastass Mikojani. Nemad olid soosingu kaotanud.

Pärast filmiseansi sõitsid neli „võitluskaaslast“ Kuntsevosse, et koos Staliniga õhtustada. Nad jäid sinna varaste hommikutundideni. Selles polnud midagi ebatavalist, sest Stalinile meeldis seltskonda talumatult kaua üleval hoida ja siis ise poole päevani magada. Taas Hruštšovi mälestustele toetudes oli Stalin „pärast õhtusööki üsnagi joobnud ja väga heas tujus“. Ta saatis külalised ukseni, naljatades ja sõbralikus meeleolus, toksis Hruštšovi

„mänglevalt sõrmega kõhtu ja nimetas teda ukraina aktsenti järele aimates Mikitaks. Stalinil oli see heas tujus olles kombeks. Kõik sõitsid rahulolevalt koju“ – Beria ja Malenkov ühes autos ning Hruštšov ja Bulganin teises –, „sest õhtusöögi ajal oli kõik hästi läinud“.²⁶ Kell oli viis või kuus hommikul.

Järgmine päev – pühapäev – kujunes aga eeldatust teistsuguseks. Stalini päevarutiini järgi ootasid ihukaitsjad ja teenijad, et ta kella üheteistkümne paiku hommikul või ehk keskpäeval endast märku annaks ja teed või hommikusööki telliks. Stalini turvaprotokoll kohaselt oli neil rangelt keelatud ilma loata tema tubadesse minna ning keelu rikkujad riskisid karistusega. Kutset ei tulnud ning kuulda polnud ka liikumist, samme ega isegi kõhatust. Ihukaitsjad ootasid. Pärastlõunal märkasid nad, et Stalini tubades süttis valgus. Õhtupoolikul nägid ka aias valvavad tunnimehed akendest valgust. Mingit märguannet, tee- või toidutellimust ei tulnud. Stalinil oli turvalisuse mõttes kombeks eri tubades magada, sest ta lootis sel moel võimalikku atentaaditegijat eksitada. Samas ajas see ettevaatusabinõu segadusse ka tema ihukaitsjad, kes ei võinud iial kindlad olla, missuguses toas ta parasjagu magas.

Hruštšovi mälestuste põhjal ei küsinud valvemeeskond ülemustelt nõu, ei taibanud kahtlustada, et Staliniga on midagi juhtunud, ega andnud häiret. Hruštšov ise pidas imelikuks, et Stalinist päev otsa midagi kuulda ei olnud. Suvilas valitsev vaikus tundus ebatavalisena, kuid pole teada, et Hruštšov oleks kellelki toimuva kohta aru pärinud. Kõhklustest hoolimata heitis ta magama.

Õhtul kella kümneks olid ihukaitsjad niivõrd rahutuks muutunud, et otsustasid Stalini privaatruumidesse sisenemiseks ettekäände leida. Kremlist oli toodud ametlik postisaadetis, mis oli küll igapäevane asi; Stalin pidanuks dokumendid läbi vaatama ja

valvemeeskonna kohustus oli need talle üle anda. Nii palusid nad paki üle anda Stalini kauaaegsel toatüdrukul Matrjona Petrovnal. Too oli vanem naine, kes oli Stalinit teeninud juba pikki aastaid. Mõte oli selles, et kui naise ilmumine Stalinit ehmatama peaks, siis tema puhul ärataks see kõige vähem kahtlust.

Matrjona leidis ööriietes Stalini raamatukogutoas põrandal lamamas. Ta oli teadvusetu ja riided olid kusest läbi imbunud. Ta suutis vaevalt käsi liigutada. Kui ta rääkida püüdis, tõi ta kuulda-vale vaid kummalist ümisevat häält. Matrjona Petrovna kutsus kohe valvemeeskonna, kes Stalini diivanile tõstsid. Meeleheitel ihukaitsjad helistasid ülemusele, riikliku julgeoleku ministrile Semjon Ignatjevile. Ignatjev oli liiga ehmunud, et ise midagi otsustada, ning soovitas võtta ühendust Malenkovi ja Beriaga. Ihukaitsse sai kätte Malenkovi, kes märkis, et Beria leidmine võib keerukaks kujuneda. Malenkov teadis Beria kombeid ning eeldas, et ta võib viibida armukese seltsis mingis salasuvilas; valvemeeskonnal polnud ei selle aadressi ega telefoninumbrit. Lõpuks võttis Beria ise nendega ühendust ning – olles uudist kuulnud – keelas neil Stalini seisundist kellelegi rääkida. Malenkov helistas ka Bulganinile ja Hruštšovile ning kutsus nad suvilasse.

Hruštšovi mälestustest on teada, et esimestena saabusid Malenkov ja Beria, seejärel Hruštšov ise. Nad lähenesid Stalinile ettevaatlikult, kartes teda häirida või üles ajada, juhul kui ta lihtsalt magama peaks. Stalin norskas. Seepeale rahustas Beria ihukaitsjaid, väites, et Stalin magab nagu tavaliselt ja teda ei tohiks segada. Tavainimesel võibki olla raske vahet teha, kas keegi magab või on teadvusetu ja peaaegu halvatud, kuigi hingab. Tõenäoliselt said nad aru, et Stalinit oli tabanud ränk tervisehäire – valvurid olid ta põrandalt leidnud ning nad võisid näha ja haista, et ta oli end täis teinud – ning et kõigi asjaosaliste, eriti nende endi huvides oleks tal surra lasta. Siinkohal tuleks ka arvestada, et Stalin